

Aller først: Fra Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO) til Den norske Forleggerforening – gratulerer med 125-årsjubileet!

Forholdet mellom forfattere og forlag kan noen ganger være komplisert. I NFFO lurte vi for eksempel fortsatt på når vi kan få dere forleggere til å anerkjenne at en forfatter er en forfatter, uavhengig av hvilken sjanger han eller hun skriver i. For oversetterne har vi jo fått dette til, så dere har vist oss at dere kan! Jeg understreker at jeg her ikke bare snakker om royaltybetingelser, men også ulike utnyttelsesformer. La derfor en av ambisjonene deres i jubileumsåret være at vi kommer et stykke videre på denne veien mot en slik anerkjennelse.

Men tross alt: hovedgrunnen til at vi holder sammen er jo at samarbeidet mellom oss fungerer, og at vi har en felles tro på at litteraturen har en betydning i samfunnet. Vi skal også være ærlige å si at forlagene gjennom sine redaktører og flere andre bidragsytere svært ofte både gjør bøkene NFFOs medlemmer skaper ett og to hakk bedre og sørger for at de når ut til mange lesere.

Vi har allerede hørt mange gode innspill i dag. Selv vil jeg benytte anledningen til å trekke fram tre nøkkelord for fremtidens litteraturpolitikk: opphavsrett, kunnskap og tilgjengelighet.

Først ut: opphavsrett. La det ikke være noen tvil: ingen forlag eller lesere uten forfattere og oversettere. Mange av sakprosa-bøkene som kommer ut i Norge i løpet av et år, er synlige bevis på at opphavsretten i Norge har relativt gode kår. En av NFFOs viktigste oppgaver er å forvalte Det faglitterære fond. Bibliotekvederlaget over kulturbudsjettet og kopivederlaget som innhentes gjennom avtaler mellom Kopinor og ulike samfunnsaktører, er de to hovedkildene som gjør at dette fondet tilføres rundt 100 millioner kroner hvert år. Pengene blir i all hovedsak brukt på stipender til forfattere og oversettere, slik at de kan skrive og oversette nye bøker som inngår i det samme systemet. Vi kaller det «penger inn, penger ut»-prinsippet. I løpet av ca. 40 år har Det faglitterære fond tildelt 1,1 milliard i stipender, og har med det vært fødselshjelper for over 6000 bøker som har kommet norske lesere til gode.

Det er viktig å huske på at disse stipendene ikke er en gave til norske forfattere og oversettere, men knyttet til kompensasjon og betaling for faktisk bruk av og tilgang til åndsverk. I Norge står som nevnt heldigvis opphavsretten sterkt, men vi er bekymret for hva som kan komme til å skje fremover. Forventningen om gratis, digital tilgang til tekster øker, ikke minst fra offentlige aktører og særlig i utdanningssektoren. Jeg understreker at dette ikke betyr at vi er imot å bruke de fantastiske mulighetene som digitaliseringen gir oss, med Bokhylla-avtalen mellom Kopinor og Nasjonalbiblioteket som et godt eksempel på noe som har fungert. Men vi må gi oss tid til å finne de riktige løsningene. I løpet av de nærmeste årene skal EUs nye opphavsrettsdirektiv implementeres i norsk lov, og det gir oss en god anledning til å diskutere disse forholdene grundig. For hvis man ukritisk forventer og krever gratis tilgang, vil kilden Det faglitterære fond til slutt kunne tørke ut. Konsekvensen blir at det blir færre gode bøker på norsk. Denne sammenhengen er det viktig at alle politikere og bransjeaktører forstår.

Mitt andre nøkkelord: kunnskap. NFFO mener det er for liten forståelse for at litteraturpolitikk også hører inn under kunnskapsfeltet. Mens det offentlige følger det litterære kretsløpet aktivt fra forfatter til leser i kulturfeltet, er dette i liten grad tilfellet i kunnskapsektoren. Det offentlige må i større grad legge til rette for at for eksempel en forsker som ønsker å formidle sin forskning til allmennheten, ikke bare overlates til eget initiativ, og som eneste støtte, kan søke midler fra Det faglitterære fond. Her må dere kulturpolitikere utfordre og gå i samarbeid med deres kolleger med ansvar for kunnskapspolitikken.

Et startpunkt kan være en offentlig utredning om norsk skriftkultur, som tar for seg betydningen av språk og alle typer tekster på tvers av kultur- og kunnskapssektoren. Vi har spilt inn dette forslaget ved flere anledninger, og mener vi har grunn til å være optimistiske. I den nylig framlagte språkmeldingen lover Kulturdepartementet at de i samarbeid med andre departement vil se nærmere på «korleis dei kulturpolitiske, kunnskapspolitiske og næringspolitiske måla på litteraturfeltet kan oppfyllest endå betre i framtida.» Så kanskje kan vi håpe på at en slik NOU er i ferd med å bli en realitet?

Under dette kunnskapspunktet vil jeg også nevne at myndighetene i større grad må tilrettelegge for at vi som samfunn har en offentlig samtale om litteratur. Vi vet at Kulturrådet ønsker å satse meir på tidsskrift og kritikk, men at dette ønsket foreløpig ikke har blitt innfridd.

Så mitt tredje og siste punkt: tilgjengelighet. For få uker siden ble Shazia Majid tildelt Bokhandlenes sakprosapris 2019 for sin bok *Ut av skyggene* på Aschehoug forlag, en svært viktig bok om den første generasjonen av ikke-vestlige innvandrerkvinner som kom til Norge på 1970-tallet. Men til tross for bokas vesentlighet, er det svært mange bibliotek rundt omkring i Norge som ikke har den i sine hyller. Grunnen er at den ikke ble kjøpt inn under Kulturrådets innkjøpsordning for sakprosa. Den er imidlertid ikke alene om denne skjebnen: Også andre sentrale sakprosaverk glimrer med sitt fravær på innkjøpslistene til Kulturrådet. Vi har undersøkt hvordan det har gått med Majids bok og de 60 andre titlene som ble nominert til Brageprisen og Kritikerprisen i perioden 2012-2019, for å sjekke statusen for et utvalg bøker vi mener åpenbart burde ha vært tilgjengeliggjort for biblioteklånere over hele landet. Oppsiktsvekkende nok er det en fjerdedel av bøkene, 15 av 61, som ikke har blitt kjøpt inn av Kulturrådet.

I og med at bibliotekene også har egne innkjøpsbudsjetter, har vi sjekket om disse bøkene likevel finnes tilgjengelig for lånerne der ute, og har konsentrert oss om å se på bibliotekene i kommunene med lavest folketall (under 5000 innbyggere). Én av de viktigste begrunnelsene for innkjøpsordningen er at litteratur skal nå ut til hele Norges befolkning. Svaret på undersøkelsen er nedslående: 20 prosent av bibliotekene har ingen av disse 15 bøkene tilgjengelig for lånerne, hele prosent har bare to eller færre av bøkene i samlingen. Det beste resultatet finner vi hos noen få bibliotek (3 prosent), som har 10 av 15 bøker inne. Når det gjelder Majids bok helt konkret, viser undersøkelsen at bare en fjerdedel av bibliotekene har denne vesentlige boka i sine samlinger.

Manglende finansiering av innkjøpsordningen bidrar med andre ord til skjevhet i folks tilgang på sakprosa, og er problematisk med tanke på bibliotekenes rolle i et demokrati. For forfattere og forlag er den lave innkjøpsprosenten også et problem fordi ordningen ikke bidrar med den forutsigbarheten og stimuleringen som trengs for å utvikle norsk sakprosa videre. Vi har sett det under koronapandemien: Det er sakprosautgivelser som først blir satt på vent eller vurdert stoppet i krisetider. Men det har ikke demokratiet vårt råd til.

Gode sakprosabøker er essensielle bidrag for å oppnå målene om at kulturpolitikken skal legge til rette for dannelse og kritisk refleksjon, styrke norsk språk og fremme demokratiet. NFFO mener at det bør være et uttalt målt at minst 200 sakprosatitler, rundt totredjedeler av de påmeldte titlene, skal kjøpes inn gjennom innkjøpsordningen for sakprosa hvert år. Selv om jeg her har konsentrert meg om sakprosa skrevet på norsk for voksne, er ikke situasjonen mye bedre for den oversatte sakprosaen og sakprosaen som er skrevet med barn og unge som målgruppe. Men det får vi ta en annen gang!

Helt til slutt: NFFO ser fram til å være en aktiv dialogpartner med mange av dere som er i salen i dag om en framtidsrettet og progressiv litteraturpolitikk der opphavsrett, kunnskap og tilgjengelighet utgjør tre sentrale elementer. Takk!

